משפחת שרה ובנימין ארטנשטיין

שם	בנימין	שרה
תאריך לידה	15.8.1926	17.1.1927
מקום הלידה	פרושניץ, מחוז מזוביה, פולין	ג'אושיצה, שלזיה(שלונסק) עילית, פולין
שנת העלייה	15.5.1957	
תאריך נישואים	1945	
שנת הגעה לישוב	מאי 1957	

הילדים :
ליאון - 9.9.1946
רחל - 5.8.1953

בפולין: שרה ובנימין על האופנוע

שרה וילדיה ליאון ורחל

בכרם מהר"ל: אורזים את האפרסקים שגדלים במטעי המשפחה

מספר בנימין: נולדתי בעיר הקטנה פרושניץ שבפולין, 150 ק"מ צפונית לוורשה, כבן הרביעי בין חמשה בנים. משפחת אבי התגוררה באזור, לעומת זאת, אמי הגיעה מן העיר קולנה שבליטבה ונהגה להכין גפילטה-פיש בסגנון הנהוג בביתה, ללא סוכר. בעיר חייתה קהילה יהודית גדולה והיו בה בית כנסת, בית מדרש, ביה"ס יהודי וגם חדר כמובן. משפחתי הייתה דתית, היו לי פאות, וכדי לא לעבור על פני חנות בה מכרו בשר טרף, הייתי עושה עיקוף והולך ברחוב אחר. בבוקר בקרתי בבית ספר היהודי בו למדו בשפה הפולנית למודים כלליים ואחר הצהריים הלכתי לחדר. שפת הדבור בבית הייתה אידיש.

הגרמנים פלשו לפולין ב- 1 לספטמבר 1939 ומשפחתנו החלה במנוסה. אימא היא זו שהבינה את הסכנה ודחפה את המשפחה לבריחה. עם עגלה רתומה לשני סוסים עברנו בעיירות מקוב(MakówMazowiecki), פולטוסק (Pułtusk), וישקוב(Wyszków), עד שהגענו לונגרוב(Węgrów). שם פגשנו את הצבא הגרמני ועשינו את דרכנו חזרה לפרושניץ דרך הערים ההרוסות. הגרמנים אפשרו ליהודים לעזוב את העיר. אמי, ברוב חכמתה, החליטה לקבל את ההצעה ומשפחתנו, ההורים וארבעת הבנים הצעירים, עזבה את ביתה. את העוזבים הסיעו במשאיות לעיר רוז'אן (Różan). משם הלכנו ברגל לזמרוב (Zambrów), שכבר הייתה בשליטה רוסית [אחרי פלישת רוסיה לפולין מן המזרח ב17 לספטמבר 1939]. ומשם בעגלות עם סוסים לביאליסטוק (Białystok), שם נפגשנו עם אחינו הבכור שבעת הפלישה הגרמנית כבר שרת במשך שנה כחייל בצבא הפולני.

משפחתי קבלה את ההצעה לנסוע לרוסיה, והרוסים שמחו לקבל משפחה עם 5 בנים. נסענו ברכבת להובלת בהמות במשך חודש בערך למחוז צ'ליאבינסק שבאורל אל העיר מגניטוגורסק (Магнитогóрск)**,** עיר גדולה עם תעשייה מפותחת של ייצור ברזל ופלדה. היה קור אימים. לקחו אותנו לבית המרחץ (בַּנְיָה), האכילו אותנו וספקו לנו בגדים חמים ומגפיים מרופדים מתאימים למזג האוויר. תנאי החיים היו קשים. גרנו בחדר אחד בבניין ארוך בן 24 חדרים. בחדר היה תנור פחמים ששמש לבשול ולחמום, את המים היה צריך להביא בדלי, והתאורה הייתה בעזרת נורת חשמל יחידה. חמום היה חשוב מאוד כשבחורף צנחה הטמפרטורה ל- 40 מעלות מתחת ל- 0. דיירי הבניין השתמשו בשירותים משותפים, נפרדים לנשים ולגברים, שנמצאו בבניין סמוך ששימש כמגורי נשים. אוכל קבלנו ע"י כרטיסי מזון. אימא, בגלל שהייתה חולנית, קבלה הקצבה של לחם לבן.

אבי והאחים המבוגרים עבדו, אני ואחי הצעיר המשכנו בלמודים ואני הייתי חבר בתנועת הנוער הקומוניסטית, הקומסומול. כשפלשו הגרמנים לרוסיה, ביוני 1941, נפסקו הלמודים. הגברים גויסו לצבא ובבתי החרושת עבדו נערים ונערות, צעירים ונשים. עבדתי במפעל ברזל שייצר חלקים לטנקים במשמרות בנות 12 שעות. אחי הצעיר שהיה רק בן 12 עבד במפעל לייצור גרביים. בתקופה זו מצאו להם שלשת אחי הגדולים בנות זוג והקימו משפחות. אמא שהייתה אשה חולנית נפטרה בגיל 42 בלבד.

כשהסתיימה המלחמה חזרתי עם אבי ועם אֶחי ומשפחותיהם לפולין ברכבת. לא החזירו אותנו לפרושניץ אותה עזבנו עם פרוץ המלחמה, אלא לאזור שלונסק תחתון (שלזיה תחתית, בפולנית dolnośląskie) שעבר מגרמניה לשלטון פולין. תושביו הגרמנים גורשו ממנו ואזרחי פולין שחזרו התגוררו בבתים היפים שהשאירו הגרמנים. גרתי יחד עם אבי ואחי הצעיר אהרון בעיר ולבז'יך (Wałbrzych בפולנית, בגרמנית Waldenburg) בחדר אחד בקומה הרביעית. גם האחים הנשואים התגוררו באותה עיר. באותה תקופה הצטרפתי לקבוץ שהיה במקום ועבדתי במכרה פחם. [קיבוצי הכשרה לקליטת הניצולים הוקמו ע"י תנועות הנוער הציוניות בפולין. בולבז'יך היה קיבוץ של "דרור" ובבילבה של "הנוער הבורוכובי"]."

מספרת שרה: נולדתי למשפחת שמואל רוזנברג, בעיירה ג'אושיצה (בפולנית Gliwice, בגרמנית Gleiwitz) שנמצאת ליד העיר קטוביץ' (Catowice), באזור שלונסק עליון (שלזיה עלית) שרבים מתושביו היו גרמנים. שני הורי גם הם נולדו במקום. סבא ייצר כובעים ואבא למד ממנו את המקצוע. אימא מכרה את הכובעים בשוק והעבודה סיפקה למשפחה פרנסה די טובה. בילדותי עברנו לעיירה חוז'וב (בפולנית Chorzów, בגרמנית Königshütte) מרחק 24 ק"מ מג'אושיצה.

להורי נולדו עשרה ילדים - שלושה בנים, חמש בנות וזוג תאומים שאחד מהם נפטר בילדותו. שלשה ילדים היו מבוגרים ממני – שייע, שפרינצה וחיה(הלה). גרנו בבית שהיה שלנו ובו נמצא גם בית המלאכה לכובעים. הייתה לי ילדות נעימה. סבי היה איש דתי מאוד. אנחנו לא היינו דתיים במיוחד אבל אבא היה הולך לבית הכנסת בכל שבת ושמרנו את כל החגים בחוז'וב הספקתי לבקר בבית הספר במשך ארבע שנים עד פרוץ המלחמה. אחי הגדול שייע בן ה- 18 כבר היה סטודנט. הוא ושפרינצה נשארו בחוז'וב כדי לשמור על הרכוש והסחורה ושאר המשפחה ברחה לעיר סוסנוביץ'(Sosnowiec) אל הסבתא. כעבור זמן מה גם הם הגיעו לבית הסבתא כשנאלצו לברוח מחוז'וב. פטריוטים פולנים הרגו חיל גרמני והאשמה במעשה הוטלה על שייע שנתפס, נשלח לדכאו והוצא להורג. את האפר משריפת גופתו שלחו לאמא בקופסא ודרשו עבורו תשלום. כולנו התאבלנו ובכינו עליו. זה קרה עדיין בתחילת המלחמה, מאוחר יותר לא התייחסו כלל לגופות ולבני המשפחות.

המשפחה נשארה לגור בבית שכור בסוסנוביץ. באחת מן האקציות הראשונות, אחרי שאספו את היהודים בכיכר העיר, שלחו את אימא עם התינוק והילדים הקטנים לאושוויץ. אבא והגדולים נשארו לעבוד בגטו. אבא המשיך לעבוד בתפירת כובעים עבור חנות בסוסנוביץ'. כשלא היו זקוקים יותר לכובעים שייצר, גם אבא נשלח לאושוויץ. האחיות הגדולות נשלחו עוד לפני למחנות ואני נשארתי לבדי בגטו. בגטו עבדתי בניקיון יחד עם בנות אחרות ועזרנו לאימהות עם הילדים הקטנים. כשהייתי בת 14 או 15 נשלחתי ברכבת לגריידיץ (Graiditz). [אחד ממחנות המשנה של מחנה ריכוז ועבודה גרוס-רוזן שהקימו הנאצים בשלזיה תחתית ב- 1940, כיום בשטח פולין, וספק עובדי כפיה לתעשייה הגרמנית. בין מחנות המשנה שלו היו גם לנגבילאו ורייכבאך המוזכרים בהמשך].

אחרי בדיקת הבנות הערומות שלחו את הבריאות לעבודה ואת החולות שלחו לאושוויץ. הייתי בין הבנות שנשלחו למחנה העבודה לנגבילאו (Langenbielau בגרמנית, Bielawa בפולנית) שבאזור שלזיה תחתית. כל יום היו הולכות הבנות לעבודה ברייכבאך מרחק כמה ק"מ, כששוטרות חמושות בועטות ומזרזות אותן. זה מרחק גדול כשהולכים בנעלי עץ שהשלג נדבק אליהן [העיר רייכבאך (Rychbach), או רייכנבאך (Reichenbach) בשמה הגרמני, נקראת כיום בפולנית דזירז'ונוב (Dzierzonów)]. עבדתי בבית חרושת לטקסטיל שיצרו בו מצנחים. עבדו בו גם פועלות מקומיות, גרמניות, שהיו חוזרות לביתן בסיום המשמרת שלהן ולא עובדות יחד עם האסירות. הפועלת שעבדה ליד המכונות שלי הייתה משאירה לי בהיחבא לחם בארגז כאות תודה על כך שהשארתי לה מכונות נקיות ומסודרות. כשנפצעתי בידי מן המכונה הלכתי למרפאה כדי שיחבשו את היד הפצועה. היודנאלטסטה (זקנת היהודים) לאופר, דאגה להסתיר אותי במחנה כדי שלא יהרגו אותי וכשהיד נרפאה חזרתי לעבודה.

בחדר במחנה היינו 36 בנות. ישנו במיטות בעלות קומות עם מזרונים וכרים מקש. כל שש בנות קבלו ככר לחם עגול גדול, כפית מרגרינה, כפית ריבה וקפה שחור. בשלו לנו מרק מתפוחי אדמה רקובים ובשר סוסים. בבית חרושת קבלנו צלחת מרק. פעם בשבוע קבלנו פחם לחמום החדר. בזמן החלוקה, הצלחתי בעזרת מוט ברזל להוציא דרך הרשת גושי פחם נוספים ולהגניב אותם אל חברתי. הסתרנו אותם במחבוא ליד הצריף שלנו ובערבים כשחזרנו מן העבודה, יכולנו לחמם את הצריף.

הצלחנו גם לגנוב תפוחי אדמה מן המקום בו היו מאוכסנים בקש והחבאנו בבור ליד הצריף. את תפוחי האדמה היינו מבשלות בחדר עם הפחמים שקבלנו ומתחלקות עם כל הבנות. ידעתי להסתדר ולא פחדתי להסתכן, כך נשארתי בחיים.

יום ראשון שמש למנוחה והתארגנות. היינו מנקות את החדרים, מאוררות את מזרוני הקש ואת השמיכות בחוץ וכל אחת הייתה מכבסת את שמלתה היחידה ותולה אותה ליבוש מול התנור. הייתה מקלחת (טוש) לרחצה. שוחחנו על הבתים שעזבנו. ידענו על השמדת היהודים אבל לא ידענו מה עלה בגורלן של המשפחות שלנו. לא היה לנו קשר עם העולם החיצון. לא קבלנו מכתבים ולא קראנו עיתונים. החיים במחנה היו קשים. סבלנו מן הקור. בערב היו בודקים שכל הבנות בחדר. היינו משגיחות ליד הדלת שלא יראו שאנחנו מבשלות. הבנות לא רבו, להיפך, היינו חברות טובות, עזרנו האחת לחברתה והתחלקנו באוכל ובפחם שהישגנו בגנבה. הייתה לנו תורנות בשמירה על הניקיון והסדר. פחדנו מן השומרים. כשהשומרת ראתה שישבתי בשירותים יותר מדי זמן היא הכתה אותי. היו מכים אותנו בשוט כשלא התנהגנו בסדר. היה גם עונש לעמוד על הברכיים בשלג ליד השירותים.

בסיום המלחמה נפתחו שערי המחנה. נשארתי בחיים בעקר הודות להרבה מזל ובגלל שהייתי צעירה וחזקה. ממשפחתי נשארו בחיים אחי, והבנות שפרינצה (סברינה) וחיה (הלה). כלם היו במחנות. מאוחר יותר הגרו אחי ואחותי סברינה לארה"ב ואחותי חיה הגיעה גם היא לארץ. מן המחנה עברתי לליגניץ והמשכתי לעבוד כפועלת טקסטיל. בימי ששי הלכנו לרקוד והיינו נפגשות עם בחורים.

אחרי השחרור

מימין: שרה (1) עם האחיות שפרינצה(3) והלה(4)

שרה (שמאל) עם חברות

טכס עובדים מצטיינים בבית החרושת

החיים המשותפים והעלייה לארץ

מספר בנימין: את אשתי שרה פגשתי לראשונה בעיר בילבה (Bielawa בפולנית, Langenbielau בגרמנית) כדי לעבור אמונים צבאיים בקבוץ, מקום בו התרכזו ניצולים, תחת ארגונם של פעילים בתנועות חלוציות. אחר כך עברה לגור בעיר ליגניצה, (בפולנית Legnica, בגרמנית Liegnitz), עם דודתה ועבדה בבית חרושת לכובעים.

נשארתי לחיות בליגניצה ואחי הצעיר אהרון התחתן ונשאר לגור בולבז'יך. בני המשפחה הנותרים עלו לארץ. חיינו היו טובים. עבדתי בחנות מכולת ממשלתית ושרה עבדה כפועלת. בתחילה עבדה במפעל כובעים ואחר כך במפעל לעוגיות. גרנו בדירה יפה ונוחה ברחוב היפה ביותר בעיר. ליאון נולד ב- 1946 ורחל נולדה ב- 1953. בזמן שאנחנו עבדנו הילדים נמצאו במעון.

בשנת 1956 עלה גומולקה לשלטון והוא התיר את יציאתם של היהודים לארץ. את פולין עזבנו באנייה שהפליגה מן העיר שצ'צ'ין (Szczecin בפולנית) שעל גדות נהר האודר, הנמל הגדול בים הבלטי, לצרפת. חצינו את הים הצפוני ועברנו בתעלת למנש בדרכנו לנמל צרפתי. את דרכנו דרומה לעיר מונפלייה, עשינו ברכבת. שהינו בעיר כשבוע ומשם נסענו לעיר מרסיי על חוף הים התיכון. מן הנמל הפלגנו באנייה "ירושלים" בדרכנו לארץ.

הגענו לנמל חיפה ב- 15 למאי 1957. כבר באנייה נתנו לנו לבחור את המקום בו נחיה – מושב, קבוץ או עיר. שרה לא רצתה בחיים השיתופיים שבקבוץ ואנחנו בחרנו לגור במושב. בנמל פגש אותנו המזכיר של כרם מהר"ל, משה וייס. באחד המחסנים שבבית העולים "סנט לוקס" (שער העלייה) קבלנו ציוד בסיסי לבית שכלל פתיליה, מיטות ברזל ומזרונים והעמסנו אותו על משאית שהובילה אותנו למושב. מפולין הבאנו בארגז גדול אופניים וחפצים ביתיים. קבלנו בית קטן בכניסה למושב. היו בבית מים זורמים במטבח אך השירותים היו מחוץ לבית והחשמל הגיע מגנרטור שהיה מופעל רק בשעות הנחוצות.

במשך כל השנים שילבתי עבודה מחוץ למושב עם הקמת המשק והטפול בו. עבדתי בחברת בניה "אמת בניין" שבנתה בכל רחבי הארץ. בניתי בישובים קרובים לכרם מהר"ל כמו מגדים וצרופה, אבל גם בישובים מרוחקים על גבול הצפון כמו מרגליות, כפר יובל ובירנית. בגלל המרחק לא יכולתי לחזור הביתה כל ערב ונעדרתי מן הבית במשך השבוע. כשסיימתי את עבודתי בחברת הבניין של ליפמן, השקעתי את הכספים שהצטברו לזכותי בהקמת רפת וגם השתתפתי בבנייתה. המשכתי לעבוד בחוץ באחזקת מבנים שנועדו להשכרה. כשהיו מתחלפים הדיירים הייתה הרבה עבודת צביעה וסיוד ושרה הייתה עזרה לי בניקוי הרצפה משאריות הצבע והסיד. את ההכנסה מעבודתי השקעתי בהגדלת הרפת ובכל פעם שהיה לי מספיק כסף הייתי קונה עגלה.

שרה עבדה קשה במשק. היא עזרה בנטיעת מטע הזיתים, טפלה בפרות והייתה חולבת אותן בעזרת מכונת חליבה. היה לנו טרקטור שעיבדנו בעזרתו שדות עם מספוא לפרות כמו תירס וסלק בהמות. בנוסף היינו קונים תערובת לפרות שאיכסנו במתקן מיוחד ליד הרפת. גם שרה מצאה עבודה נוספת מחוץ למושב כמטפלת בבית משפחת רילוב בחוות מקורה הסמוכה. כשסיימה את הטיפול ברפת הייתה ממהרת לעבודתה בחווה. את דרכה, מרחק כמה ק"מ, עשתה בעזרת חמור שנתנו לה. הבת שלנו רחל הייתה מצטרפת אליה ושחקה עם התינוק גיא.

גם בכרם מהר"ל המשיכה המשפחה לדבר בבית אידיש ופולנית והילדים מדברים שפות אלה עם ההורים עד היום. האחים שלי היו באים לביקור עם משפחותיהם, שרה הייתה טבחית מעולה והם אהבו את המאכלים הטובים שהכינה.

שרה בדרך לחקורה

ובדרכה

מן המועצה פנו אלי כדי שאעבוד באחזקת מבני המועצה. התחלתי לעבוד יום בשבוע אבל במשך הזמן העבודה נעשתה רבה יותר ואני עבדתי כל יום. עשיתי עבודות אחזקה ותיקונים בגנים ובבית הספר וכל ילדי המושב הכירו אותי.

הילדים התבגרו והתחתנו. ליאון נשאר לגור במושב בבית לידינו, המשיך את הטפול במטעי האפרסקים וגם ירש את מקומי כעובד המועצה האזורית המטפל ומתחזק את מבני המועצה ומוסדות החינוך. רחל התחתנה עם בן המושב שרונה שבגליל [סמוך לכפר הצ'רקסי כפר קמא] ועבדה שנים רבות בחנוך בבית הספר "כדורי". גם כיום, אחרי שבעלה נפטר ממחלה בגיל צעיר, היא מנהלת רפת גדולה בעזרת בניה.

חתונת הבן ליאון עם הכלה תמי (1968)

חתונת הבת רחל עם יוסי (1977)

יום הולדת 80 לבנימין (2016)

מימין לשמאל:
תמי, שרה, רחל, בנימין,
מאחור: מורן וארז, ליד בנימין עידן וליאון וליד השולחן אמיר של רחל

בנימין עם הנין בר שהגיע למצוות (2015)

ועם הנכד (בן ליאון) ארז, אבי בר

משפחת ליאון ותמי

מימין לשמאל – הבן עידן ולפניו אחיינו (בן ארז) נועם, תמי, מיטל (אשת ארז) ועל כתפיה בתה טל, בר (בן ארז), ליאון ועל כתפיו גפן (בת עידן), הגר (אשת עידן) ובזרועותיה בתה שקד

משפחת רחל

מימין לשמאל:
טל עם בתו עפרי
רחל עם בתה רעות

אמיר ליבי ויאיר

שגב ענת ויגדיהם
ליאם עמית וגיא

רשמה: נעמי הוכברג אוגוסט 2016